

me olarak "Arap olmayan, İranlı, yabancı" gibi mânâlara gelmekte ise de bu makamın adını, esas perdesi olan acem perdesinden almış olması muhtemeldir.

Dizisi, acem perdesi üzerindeki câr-gâh beşlisinin bayâti makamı seyriyle karar vermesinden meydana gelir. Donanımına bayâti makamının âhrâzı olan segâh perdesi konur. Giriş kalıbının gerektirdiği sünbûle perdesi ise geçtiği yerlerde kullanılır. Makamın güçlülere acem ve nevâ perdeleridir. Durağı ise düğâh perdesidir. Bütün birleşik makamlar gibi seyri inicidir.

Acem makamına örnek olarak, Sultan Veled'in "Acem Devri" adlı peşrevi, Abdülkâdir-i Merâgî'nin (?) "Bütî dârem ki gerd-i gül zi-sünbûl sâye-bân dâred" mısraı ile başlayan muhammes usulündeki kârı, İtrî'nin "Bir şeh ki tâcdârân olmakta hâk-i râhî" mısraı ile başlayan fahta usulündeki bestesi gösterilebilir.

BİBLİYOGRAFYA:

S. Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 155; IV, 239; H. Sadettin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, İstanbul 1968, s. 4, 93; Kantemiroğlu, *İlmü'l-mûsikî*, I, 75-76; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Müsikişinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 9, 97, 348; Vural Sözer, *Mûzik ve Mûzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 3.

CİNÜÇEN TANRIKORUR

ACEM ALİ

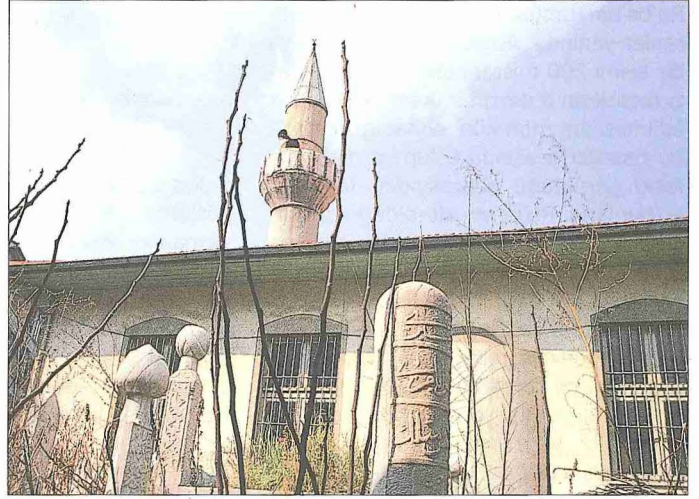
(ö. 944/1537 [?])

Klasik Osmanlı mimarisinde adı bilinen ilk başmimar.

Osmanlı mimarlık tarihinde Acem Ali'si ve Esir Ali adlarıyla da tanınır. Alîsî (علیسی) kelimesinin Babinger ve Mayer tarafından yanlışlıkla İsâ (عیسی) şeklinde okunması üzerine literatüre giren Mimar Acem İsâ ile aynı kişidir. Azerbaycan Türkleri'nden olan ve kendi vakfiyelerinde adı Abdülkerim oğlu Alâeddin Ali Bey şeklinde geçen Acem Ali'nin bu lakaplarla tanınmasının sebebi, Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi sırasında İranlılar'dan esir alınmış olmasıdır.

Acem-aşiran perdesi, acem-aşiran makamı dizisi ve sevir örneği

Acem Ali Camii Şehremini-İstanbul

Şehremini'de, masrafını da bizzat karışılarak yaptığı ve bugün Mimar Camii, Mimar Acem Camii ve Örümceksiz Dede Camii adlarıyla anılan caminin mihrap cephesi önündeki hazîrede gömülü olduğu bilinmektedir. 8 Şevval 943 (20 Mart 1537) tarihli vakfiyesinden o tarihte hayatta olduğu öğrenilmekte, yerine tayin edilen Mimar Sinan'ın 944 (1537-38) yılı içinde göreve başlamış olmasından da vakfiyenin tanziminden kısa bir müddet sonra öldüğü anlaşılmaktadır.

Acem Ali, Bursa üslubundan gelen yan mekânları terketmek ve orta kub-beyi ayak kullanmadan doğrudan duvarlar üzerine oturtmak suretiyle, kendinden önce Edirne ve İstanbul Beyazıt camilerinin yapıyla başlatılmış olan klasik Osmanlı mimarisine, daha sonra halefi Mimar Sinan'ın geliştireceği toplu plan esasını getirmiştir. Kanûnî döneminin başlarına ait olan İstanbul Sultan Selim Camii, Acem Ali'nin kendi üslubunu eksiksiz biçimde ortaya koyduğu en önemli eseridir. Halefi ve üslubunun takipçisi olan Mimar Sinan, başlangıçta Şehzade Camii gibi, Acem Ali'nin yalın görünümlü yapılarına ters düşen zengin bir eser yapmışsa da Süleymaniye'de onun sadeliğine dönmüştür. Mimar Sinan'ın, gerek sefelinin üslubunu benimsemiş olması, gerekse onun yap-

tığı birçok eseri tamir ve tâdil etmesi, Acem Ali'nin bazı eserlerinin ona mal edilmesine yol açmıştır. Gebze'deki Çoban Mustafa Paşa Camii ile İstanbul Sultanahmet'teki İbrâhim Paşa Sarayı bunların en önemlileridir.

Bazılarının kitâbesinin bulunmamasına rağmen üslûplarından ve yapıldıkları tarihlerden Acem Ali'ye ait oldukları anlaşılan başlıca eserler arasında Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey Külliyesi, Sofya'da Kadî Seyfeddin, Manisa'da Sultan, Trabzon'da Hatuniye, Konya'da Sultan Selim, Çorlu'da Süleymaniye, Tekirdağ'a bağlı Saray'da Ayas Paşa, İstanbul Fatih'te Bali Paşa, Eyüp'te Cezerî Kasım, Söğütçe ve Silivri'de Pîrî Mehmed Paşa camileri ile Topkapı Sarayı'nda Bâbüselâm (ikinci kapı) sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA:

Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 206-207; İ. Hakkı Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, İstanbul 1943, s. 95; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 48, 50; C. Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts., s. 761; F. Babinger, "Quellen", *JAK*, I (1924), s. 38; İzzet Kumbarcılar, "Türk Mimarları", *Arkitekt*, sy. 2, İstanbul 1937, s. 59; Kemal Altan, "Klasik Türk mimarlarından Esir Ali", a.e., sy. 3 (1937), s. 81-83; M. Zarfî Orgun, "Hassa Mimarları", a.e., sy. 12 (1938), s. 333; H. Baki Kunter, "Mimar Ali Beyin Bilinmeyen İki Vakfiyesi", *V. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler)*, Ankara 1960, s. 438-441.

ÖZKAN ERTUĞRUL

ACEM-AŞIRAN

Türk müsikişinde bir perde ve birleşik makamın adı.

Acem-aşiran perdesi. Türk müsikişinde bir nota. Portenin sol anahtarına göre alttan birinci boşluğunun içine yazılan fa notasının adıdır. Bir oktav (sekizli aralığı) tizindeki fa notasına acem per-

desi, bir oktav pestindeki fa notasına da kaba acem-aşiran perdesi denir.

Acem-aşiran makamı. Türk müzikisinin de bir birleşik makam. Dört buçuk asırlık bir geçmişi olduğu tahmin edilen en eski ve en çok kullanılan makamlardan biridir. Acem makamının icrasından sonra, çârgâh dörtlüsü ile acem-aşiran perdesinde karar verilerek meydana gelir. Donanımına karar kalıbının ârızası olan kürdî perdesi bemolü yazılır. Güçlüleri sırasıyla acem, çârgâh ve düğâh perdelidir. Durağı ise acemaşiran perdesidir. Meyan geçkileri genellikle sabâ makamına yapılır. Seyri inicidir.

Bazı nazariyatçılar tarafından acem-aşiran makamının Batı müziğindeki fa majör olduğu ileri sürülmektedir. Halbuki Türk müzikisinin makamları ile Batı müziğinin tonaliteleri arasında herhangi bir münasebet bulunmamaktadır. Buna rağmen bazı benzetmeler yapılarak birtakım tariflere gidilmesi, aslında sistemleri farklı olan bu iki müziğin özelliklerinin göz ardı edilmesi demek olur ki bu da bazı yanlışlıklara sebebiyet vermektedir.

Acem-aşiran makamına örnek olarak, Neyzen Sâlih Dede'nin devr-i kebir usulündeki peşrevi, Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede'nin âyîn-i şerifi, İsmâil Dede'nin "Ey lebleri gonca, yüzü gül serv-i bülendim" mısrayla başlayan ağır semâisi, Zekâi Dede'nin "Bin cefâ görsem ey sanem senden" mısraı ile başlayan muhammes usulündeki bestesi ve yine Zekâi Dede'nin "Ey Allahım sen var iken" mısraı ile başlayan düyek usulündeki ilâhisi gösterilebilir.

BİBLİYOGRAFYA:

S. Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 237; IV, 268; H. Sadettin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, İstanbul 1968, s. 4, 133-135; Kantemiroğlu, *İlmü'l-musikî*, I, 76-77; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 81, 288-289.

CİNUÇEN TANRIKORUR

ACEM-BÜSELİK

Türk müzikisinde
bir birleşik makam.

III. Selim tarafından terkip edildiği kabul edilmektedir. Adından da anlaşılacağı gibi, acem makamının icrası sırasında çârgâh perdesinden faydalanılarak bûselik makamına geçilip bu makamın nağmeleriyle karar verildiğinde meydana gelir. Donanımına, müzikî na-

zariyatçılarından S. Ezgi ve E. Karadeniz'e göre ârıza konmaz; S. Arel'e göre ise segâh bemolü yazılır. Güçlüleri acem, nevâ ve çârgâh perdeleri, durağı düğâh perdesidir. Bütün birleşik makamlar gibi inici seyir gösterir.

Acem-bûselik makamına örnek olarak, Kemânî Sâdık Ağa'nın sakıl, Tosun Ağa'nın çenber ve Neyzen Yûsuf Paşa'nın devr-i kebir usulündeki peşrevleri ile Abdülbâki Nâsır Dede'nin âyîn-i şerifi gösterilebilir.

BİBLİYOGRAFYA:

S. Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 220-222; IV, 262; H. Sadettin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, İstanbul 1968, s. 113-114; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 150, 606-607.

CİNUÇEN TANRIKORUR

A'CEMÎ

(الأعمى)

Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve
çeşitli anlamlarda kullanılan
bir terim.

Kökünde "kapalılık, müphemlik, anlaşmazlık" anlamı bulunan a'cem (أعجم) kelimesi, "fasih konuşamayan, maksat ve meramını ifadede güçlük çeken; Arap olmayan kimse" gibi mânalara gelmekte olup bu son mânada acem (أعجم) ile eş anlamlıdır. Ayrıca diilsiz, saçılıp dağılmamış halde bulunan ve bu sebeple ses ve gürültüsü duyulmayan deniz dalgasına da a'cem denir. A'cemî (أعمى) de a'cemin nisbet hali olup kendi kendine nisbeti bakımından mübalağa ifade eder. Acemin nisbet hali olan acemî ile aralarında şu fark vardır: Fasih konuşsun veya konuşmasın Arap olmayana acemî, Arap olsun veya olmasın fasih konuşamayan kimseye de a'cemî denir. Ayrıca açık ve anlaşılır olmayan kitap, yazı ve dil için de kullanılan a'cemî kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de "Arapça bilmeyen, yabancı; Arapça'dan başka dil" gibi mânalarda geçmektedir (bk. en-Nahl 16/103; eş-Şuarâ 26/198-199; Fussilet 41/44).

A'cemin müennes şekli olan acmâ (عجماء) ile aynı kökten türeyen müsta-

cim (مستعجم) kelimeleri, konuşma kabiliyeti olmaması bakımından "hayvan" karşılığında kullanılmıştır. Acmâ kelimesi bu anlamda hadislerde geçmektedir (bk. Buhârî, "Diyât", 28, 29, "Zekât", 66; Müslim, "Hudûd", 45, 46; İbn Mâce, "Diyât", 27). Ayrıca, gündüz kılınan vakit namazlarına da okuyuşun gizli (sessiz) olması sebebiyle "acmâ" denilmiştir (ayrıca bk. ACEM).

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, "Diyât", 28, 29, "Zekât", 66; Müslim, "Hudûd", 45, 46; İbn Mâce, "Diyât", 27; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "acm" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "acm" md.; *Kâmus Tercümesi*, "acm" md.; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1960, VI, 4211-4212.

ABDULLAH AYDEMİR

ACEMİ b. EBÜ BEKİR

(عجمى بن ابى بكر)

XII. yüzyılda Azerbaycan'da
yaşayan mimar.

Adına, Nahçıvan'da Mü'mine Hatun Türbesi'ndeki bir kitâbede rastlanmıştır. 582 yılı Muharreminde (1186) yapılmı biten türbenin kapı üstündeki kitâbesinden, buranın Atabegler'den Şemseddin İldeniz tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir (bk. MÜ'MİNE HATUN TÜRBESİ). Bu kitâbede "Acemî bin Ebî Bekr el-Bennâ en-Nahcuvânî" olarak kaydedilen isimden mimarın veya türbenin çok itinalı ve son derece zengin dış süslemesini yapan ustanın aslen Nahçıvanlı olduğu anlaşılmaktadır. Kitâbeleri okuyan M. Hartmann, "Acemî" adının doğru olarak çözülebildiği hususunda tereddütlüdür. Aynı yerde Kûmbed-i Atâ Baba denilen, kitâbesinde 557 yılı Şevvalinde (1162) yapıldığı belirtilen ve Atabegler'in ileri gelenlerinden Yûsuf b. Kasîr'e (Hartmann'a göre Kusaîr) ait türbenin de onun eseri olduğu Mayyer tarafından ileri sürülmüşse de yayımlanan kitâbede bu hususta bir açıklık yoktur. Bazı kaynaklara göre, Mü'mine Hatun, Şemseddin İldeniz'in zevcesi olmadan Selçuklu Hükümdarı II. Tuğrul Bey ile evli idi. Ancak kitâbenin bazı kısımlarının noksan oluşu yüzünden bu hususlar karanlık kalmaktadır.

Acem-bûselik
makamı
dizisi
ve seyir
örneği